

На цьому фундаменті виростає досить цікава й композиційно багата надбудова, що включає теледебати, політичну рекламу, редакційні статті, ток-шоу й ще низку менш помітних деталей на кшталт псевдоподій чи фальшивої політичної реклами. Сучасні ЗМІ перетворилися в один із найголовніших інструментів маніпулювання громадською думкою. Використання ЗМІ для політичного маніпулювання сьогодні становить найбільшу небезпеку для громадян і демократичного державного ладу.

Список використаної літератури:

1. Політологія : Навчальний посібник / Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. - К.: ВЦ , 2006.- 568 с. [Режим доступу <http://www.info-library.com.ua/books-text/1738.html>]
2. М. Т. Дзюба. Роль засобів масової інформації в формуванні громадської думки//Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. – Київ: 2008 р., с. 77 – 81
3. Павлина Мовчан. Медіа-конструювання та громадська думка//Журнал Верховної Ради України «Віче». [Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/961/>]

Кондратюк Д.

ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА І ЛІДЕРСТВО В УКРАЇНІ

У статті досліджуються політичне лідерство. Політичну еліту, та політичне лідерство в Україні. А також сутність і типи політичних команд, феномен політично лідерства і його типологію.

Ключові слова: політична еліта, політичний лідер, демократичний лідер, види політичної діяльності.

Терміном «еліта» (франц. - кращі, вибрані) позначають провідні верстви в суспільстві, які здійснюють керівництво у певних галузях суспільного життя. Залежно від того, які функції здійснює еліта у суспільстві, її поділяють на господарську, духовно-інтелектуальну і політичну. До господарської еліти належать визначні підприємці і менеджери, до духовно-інтелектуальної - провідні вчені, діячі мистецтва і священослужителі, до політичної - державні і політичні діячі.

Політична еліта — це організована група, яка здійснює владу в суспільстві (правляча еліта) або перебуває в опозиції до правлячої верхівки (контреліта). Політична еліта бере участь безпосередньо або опосередковано у прийнятті й організації виконання політичних рішень.

Щоб зрозуміти природу і місце політичних еліт у суспільстві, потрібно ознайомитися з основними положеннями елітарних концепцій, серед яких вирізняються моністична і плюралістична.

Моністична концепція еліт сформульована у працях В. Парето, Р. Мілса, П. Бірнбаума.

В. Парето вказує на такі основні риси еліти. По-перше, еліта є однорідною (так звана теорія трьох С); вона усвідомлює, що є прошарком, відокремленим від суспільства, об'єднана спільністю соціального походження та досвіду, відзначається солідарністю при захисті власних інтересів. По-друге, еліта має

зверхність над масами, що виявляється у таких елітарних психологічних якостях, як енергійність, мужність, добродієність. Втрата елітою цих якостей призводять до її занепаду. По-третє, всередині еліти відбуваються зміни (так звана циркуляція еліт), під час яких вона допускає у свої ряди нових членів і тим самим зберігає своє панування або чинить опір структурному і кадровому оновленню, що призводить до революцій.

Р. Міллс намагається охарактеризувати американську політичну еліту, яка на його думку, складається з трьох груп: політичної верхівки (президент, його радники, вища адміністрація); економічної верхівки (керівники транснаціональних корпорацій); військової верхівки (командування та стратеги Пентагону). Кожна з цих груп є частиною єдиної уніфікованої та згуртованої владної еліти. Р. Міллс вказує на такі основні риси еліти:

1) спільність шляхів досягнення соціального статусу, яка виявляється у тому, що вищі верстви американського суспільства мають кращі стартові умови, ніж інші соціальні групи, для здобуття елітарної освіти та власного збереження й відтворення через потомство;

2) взаємозамінність, суть якої полягає в тому, що будь-який член економічної верхівки може перейти до політичної верхівки і навпаки. П. Вірнбаум поширює теорію еліти Р. Міллса на французьке суспільство. На його думку, еліта є закритою соціальною групою, яка передає своє становище із покоління в покоління через механізм соціалізації — сімейне виховання та систему середньої і вищої освіти. Крім цього, П. Бірнбаум зазначає, що переміщення еліти відбувається з апарату державного управління не тільки у державний, а й у приватний сектор економіки.[3; с. 35-36]

Сутність і типи політичних команд

Прихильники плюралістичної теорії еліти критично ставляться до розуміння керівної еліти як однорідного прошарку, якому властиве самовідтворення. Вони вважають, що у суспільстві існують багато політичних еліт, які змагаються між собою за владу. Найвідомішим представником цієї концепції є Р. Даль, Р. Арон.

Політолог вважає, що чіткого розмежування між цими групами - «правлячими категоріями» -- немає, можливий взаємний перехід між ними або навіть одночасне перебування у багатьох із них. Р. Арон робить висновок, що поліархія є невід'ємною рисою демократії як своєрідного результату суперництва різних правлячих груп між собою. Саме завдяки демократії, на думку Р. Арона, жодна з правлячих груп не може тривалий час здійснювати керівництво державою. Отже, спільним для цих концепцій є визнання еліти як правлячої меншості, що має перевагу над більшістю завдяки своєму багатству, соціальному престижу, компетентності, політичній активності і здатності відтворювати себе через механізми соціалізації (сімейне виховання й елітарну освіту). Основна відмінність між цими концепціями полягає в тому, що прихильники моністичного підходу до оцінки еліти наголошують на її однорідності, замкнутості, горизонтальній мобільності (переміщення можливе

лише в межах елітних груп) та її невідконтрольності з боку більшості навіть при демократичних інститутах.

Прихильники плюралістичної точки зору вказують на те, що демократичні механізми влади забезпечують конкуренцію і тим самим доступ до неї представників інших соціальних верств. Така конкуренція між елітами, на думку плюралістів, дає змогу різним соціальним групам впливати на процес прийняття політичних рішень, оскільки вони можуть вибирати ту еліту, яка краще врахує їхні інтереси. Аналізуючи еліти, потрібно враховувати конкретно-історичні етапи суспільного розвитку. Кожний тип суспільства залежно від історичної епохи має свої критерії оцінки еліт.

За ідеологічними цінностями еліти бувають демократичні, ліберальні, тоталітарні й авторитарні.

За видами політичної діяльності еліти поділяються на державну (адміністративну, депутатську), муніципальну, партійну і громадських організацій (груп тиску).

За місцем у елітарній ієрархії розрізняють еліти вищі, середні і нижчі. До вищої еліти належать особи, які займають найвищі пости в уряді, парламенті, основних партіях, впливових групах тиску і приймають стратегічні рішення. Середня еліта — це депутати, вищі адміністративні посадові особи регіональних і муніципальних органів, бізнесмени, діячі культури, які впливають на процес прийняття політичних рішень. До нижчої еліти входять адміністративний апарат державних органів, керівники регіональних відділень основних партій, а також керівники невідпливових партій.[4; с. 12-13]

Феномен політичного лідерства і його типологія

Політичний лідер — це особа, яка займає перші позиції у політичних структурах: державній владі, органах місцевого самоврядування і політичних партіях, групах тиску тощо.

Феномен політичного лідерства привертав увагу кращих представників світової політичної думки. Античні історики і філософи вбачали його у героях — монархах і полководцях. Н. Макіавеллі розглядав політичного лідера як володаря, здатного використати всі доступні засоби для збереження влади, наведення порядку. Т. Карлейль і Р. Емерсон вважали лідера творцем історії, наділеним особливим талантом. Ідею політичного лідера як надлюдини сформулював Ф. Ніцше. На його думку, політичний лідер — це завжди сильна особистість, наділена всіма можливими достоїнствами, яка здатна нав'язати свою волю масам.

Г. Тард розглядав феномен лідерства, виходячи з теорії наслідування. За Г. Тардом, люди схильні діяти, наслідуючи поведінку яскравої особистості, якою є лідер. У такому розумінні лідер виступає рушійною силою соціалізації особи. Марксистичні розглядають політичне лідерство в контексті історичної необхідності і класових інтересів. У такому розумінні лідер обслуговує інтереси класу, що висунув його на політичну арену, не претендуючи на особисті досягнення, а у випадку порушення традиції він може бути усунений тим же класом.[1; с. 87]

Що стосується типології лідерства, то тут також існують різні підходи. Одним із перших, хто запропонував типологізувати політичне лідерство, був М. Вебер. Виходячи з трьох типів легітимного панування, він виділив три типи лідерства: традиційне, раціонально-легальне і харизматичне.

Авторитет традиційного лідера визначається уявленням про спадкоємність влади. Такий тип лідерства характерний для династичних монархій, в яких особа визнається лідером не завдяки визначним якостям, конституції, а лише через те, що вона є представником правлячої династії. Раціонально-легальний тип лідерства ґрунтується на визнанні особи лідером завдяки певній державній посаді, передбаченій конституцією, як, скажімо, президент.

Харизматичне лідерство засноване на вірі в талант лідера, його месіанську роль у політичному процесі. Такий тип лідера передбачає некритичне ставлення мас до нього. Проте у випадку невдач такого лідера маси глибоко розчаровуються в ньому, авторитет лідера різко падає.

Сучасна політична наука намагається типологізувати політичних лідерів за їхніми професійними і соціальними рисами, груповими функціями у контексті політичних ситуацій.

Теорія рис наголошує на тому, що лідер повинен мати сукупність визначних рис. Так, представник цієї теорії Е. Богардус стверджує, що лідер виділяється з оточення людей енергією, розумом і характером. Він також вважає, що до необхідних рис лідера треба віднести почуття гумору, а також здатність привертати до себе увагу.

Р. Стогділл доповнює цю теорію, розкриваючи феномен лідерства через такі параметри: риси особистості лідера, відносини між ним і його послідовниками, рівень влади та масштаб завдань, які він виконує. Р. Стогділл виділяє такі стилі керівництва, як авторитарний, переконуючий, демократичний, інтелектуальний, виконавчий.

За стилем політичної діяльності Лассуел виділив такі типи лідерів: адміністраторів, агітаторів і теоретиків. Перші — це лідери, здатні приймати політичні рішення, готові до компромісів, другі — харизматичного типу, схильні виступати перед публікою, завойовувати авторитет, треті - схильні розробляти програми, проекти, але не бажають займатися практичною політикою.

Представник функціонального підходу до типології політичних лідерів М. Херман виділив критерії, за якими характеризують політичних лідерів: наявність твердих політичних переконань; індивідуальність політичного стилю; мотиви політичної поведінки; реакція на тиск і стрес, тобто поведінка лідера в дискомфортній ситуації (зокрема збереження витримки і самовладання); обставини, за яких потенціальний лідер став керівником, відповідальним за прийняття політичних рішень; попередній політичний досвід; політичний клімат і ситуація в країні у період становлення політичного лідера. Цей підхід наголошує не тільки на характеристиці якостей політичного лідера, а й на обставинах, за яких відбулося його становлення [5; с.45].

У політології також розглядається феномен лідерства як репрезентатора групи, котра має певний політичний інтерес. Деякі дослідники (Т. Парсонс, Ю. Дженінгс) вважають, що можливості політичного лідера, його успіх жорстко зумовлені інтересами корпорації, до якої він належить. У зв'язку з цим виділяють неформального і формального лідера.

Неформальний лідер має вплив на групу завдяки певним лідерським рисам і може стати формальним лідером. Проте часто формальним лідером стає ординарна особа, без особливих задатків. Становлення особи як політичного лідера залежить від способу формування лідерства: бюрократичного і антрепренерського. Бюрократичний спосіб передбачає формування лідера вузьким колом осіб за певними жорстко заданими критеріями (партійність, відданість системі, вождю), за антрепренерським способом — лідер формується у публічній конкурентній боротьбі, де вирішальним чинником є імідж самої особи, яка змагається за лідерство. Залежно від політичного режиму виділяють два типи лідерства: авторитарний і демократичний.

Авторитарне лідерство передбачає одноособову політичну владу, монополізм у прийнятті політичних рішень та здійснення всебічного контролю над політичними процесами. Домінуючим принципом здійснення влади для авторитарного лідера є сила або загроза застосування сили. Авторитарне лідерство пройшло ряд етапів, для яких характерним був свій тип лідера: тиран, абсолютний монарх, диктатор у тоталітарному й авторитарному режимах. Авторитарний лідер — це здебільшого інтроверт, сенсорик, етик, ірраціоналіст. Тип демократичного лідерства почав формуватися ще в часи античної демократії і функціонує в сучасних демократичних державах. Демократичний лідер формується в умовах конкурентної політичної боротьби, яка передбачає не тільки його високі професійні, інтелектуальні й моральні якості, а й наявність фінансових ресурсів і авторитетної й мобільної команди. Демократичний лідер — це екстраверт, інтуїтивний логік, раціоналіст. Лідерів можна типологізувати за їх ставленням до перспектив суспільного розвитку. За цим критерієм можна виділити такі типи лідерства: консерватор намагається зберегти старі цінності, адаптувати їх до нових умов; реформатор - змінити суспільні структури, норми, що віджили, надати суспільному розвитку динамізму, скерувати його у прогресивне русло; революціонер відкидає повністю існуючі цінності, намагається радикально змінити суспільний лад відповідно до своїх переконань, котрі ґрунтуються на абстрактних, здебільшого утопічних ідеологічних схемах.[2; с.126] Типологізуючи лідерство, застосовують ще такі поняття, як вождь і керівник. Лідери вождистського типу — це особи, для яких популізм є основним засобом досягнення мети. Щоб підтримати власну популярність, вони апелюють до найнижчих пристрастей мас (страху, ненависті, ворожнечі), вдаючись при цьому до завищених обіцянок, лексики натовпу, улесливості, “правдоподібною” брехні. Поняття «керівник» використовують, як правило, на позначення державної особи, тобто формального лідера, або (при бюрократичній системі

формування лідерства) особи, яка призначена зверху, а також лідера загальнонаціонального масштабу.[6; с.93]

Політична еліта і лідерство в Україні

В Україні завжди існувала проблема національної політичної еліти, здатної розв'язувати складні державотворчі завдання у конкретній історичній ситуації. Такі визначні постаті української політичної думки, як В. Липинський, В. Кучабський, Д. Донцов, пояснювали причини поразок українських національно-визвольних змагань відсутністю національної політичної еліти. Це твердження справедливе, якщо брати до уваги те, що політична еліта може сформуватися в умовах національної держави, коли політика є важливою сферою суспільного життя. Короткочасний період боротьби за українську державу і ще менш тривале існування цієї держави в історичному сенсі були недостатніми, щоб визрівала повноцінна національна політична еліта. Комуністичний режим знищив не тільки національні прошарки, а й соціальний ґрунт для відтворення національної еліти, здатної по-сучасному мислити і діяти. Роль еліти в тоталітарному суспільстві виконувала номенклатура, риси якої значною мірою не відповідали сучасній елітарній моделі, що існувала в демократичних цивілізованих країнах. До домінуючих рис номенклатури відносяться: сервілізм чиновників нижчих рангів перед вищими, конформізм і безініціативність, «потрійна мораль» (одне думати, друге говорити, а третє робити), кастовий характер відтворення і поповнення рядів, орієнтація на інтернаціональні, а не національні цінності, глибока відчуженість від інших соціальних верств.

Виключно бюрократичний механізм формування номенклатурних кадрів не передбачав попиту на професійних політиків з високими інтелектуальними якостями, а здебільшого був зорієнтований на осіб, відданих системі, певному номенклатурному кланові і здатних до тонких апаратних маніпуляцій. За цими якостями номенклатура на периферії радянської імперії значно переважала номенклатуру в центрі. Крім цього, вона не приймала самостійно, а тільки виконувала стратегічні політичні рішення і не володіла відповідним кадровим потенціалом для здійснення державних функцій, властивих імперській державі у повному обсязі.

Від початку державного відродження України до других парламентських виборів правляча еліта в основному формувалася з різних прошарків колишньої номенклатури, а також частково з націонал-демократичної опозиції. Одна частина номенклатурної еліти стала на шлях зміцнення державної незалежності України, але стосовно політичних та економічних реформ зайняла половинчасту, вичікувальну позицію, інша ж її частина почала ревно відстоювати збереження колишнього ладу і повернення до «оновленого» СРСР. Правляча еліта в Україні на цьому етапі суспільного і державного розвитку виявилася неспроможною до швидких комплексних реформ через те, що:

1) складалася здебільшого з вихідців соціально-класових груп, які об'єктивно боялися втратити владу;

2) не володіла кадрами, які б відзначалися високою активністю, рішучістю і сучасною управлінською компетентністю;

3) зазнавала сильного спротиву з боку антидержавних і антиреформістських сил;

4) розлад механізмів соціального контролю призвів до поглиблення моральної деградації частини її представників, що виявилось у поширенні таких явищ, як клептократія, корупція і нарцисизм;

5) визначальним у політичному курсі був принцип «головне не реформи, а збереження державності й національно-культурне відродження».

Правлячій еліті не протистояла серйозна реформістська опозиція, на роль якої могли б претендувати націонал-демократичні сили, проте вони не мали стратегічної програми реформ, відповідного кадрового потенціалу. Роз'єднані партійними суперечностями ці сили не змогли істотно вплинути на процес реформування. Отже, в цілому реформістський потенціал правлячої еліти на початковому етапі становлення Української держави виявився недостатнім, щоб вивести її з кризового посткомуністичного стану. Часткові кроки на шляху фінансової стабілізації, приватизації, структурної перебудови і лібералізації зовнішньої - економічної діяльності призвели до масштабного зрощування владних структур з кримінальними елементами, швидкої поляризації суспільства.

Еліту цього періоду можна назвати ідеологічною тому, що її діяльність здебільшого скеровувалася на роз'яснення необхідності реформ, а не на їх рішуче здійснення. Цій еліті не вдалося здійснити основних реформістських пріоритетів: прийняти нову конституцію, вивести країну з економічної кризи, провести адміністративну реформу.

На зміну ідеологічній еліті прийшла технократична еліта, представники якої були рекрутовані з промислово-підприємницьких кіл центральних і південних регіонів України, а також прагматичне зорієнтованих політиків різних політичних сил. Домінантою політичного курсу технократичної еліти стала реалізація національної ідеї в державно-політичному та економічному аспектах. На практиці це означає здійснення конституційної й економічної реформ. Цій еліті вдалося здійснити деякі фінансові стабілізаційні заходи, просунутися на шляху конституційної реформи. Проте повільне і непослідовне здійснення нею інших напрямів економічної реформи, зокрема структурної перебудови і податкової політики, не дають змоги поки що подолати кризові явища.

Українську еліту цього перехідного періоду скоріше всього можна назвати квазіелітою, оскільки їй не вдалося провести рішучих і комплексних соціальних перетворень, витримати випробування на моральну зрілість. Поступове розшарування номенклатури, формування на її основі підприємницького класу, звільнення масової свідомості від патерналістських, егалітарних і національно-романтичних ілюзій створює сприятливий ґрунт для появи підприємницької і сучасної адміністративної еліт. Однак таке елітне

середовище не в змозі витворити сучасний демократичний тип лідера-реформатора.[3; с.70-71].

Таким чином, терміном «еліта» позначають провідні верстви суспільства, які керують певними галузями суспільного життя. Політичні еліти — це організовані групи, що здійснюють владу в суспільстві (правляча еліта) або перебувають в опозиції до правлячої верстви (контреліта). До політичної еліти відносять керівну верству державних органів, місцевого самоврядування, політичних партій, груп тиску, а також представників інших еліт (господарської, духовно-інтелектуальної), що беруть участь у прийнятті та організації виконання політичних рішень.

Еліти типологізують за такими критеріями: за способом формування (закриті, відкриті); способом отримання і збереження влади (легітимні, нелегітимні); здатністю стабілізувати суспільство (фрагментовані, нормативне інтегровані, ідеологічно інтегровані); ідеологічними цінностями і способом здійснення влади (демократичні, ліберальні, тоталітарні, авторитарні); за видами політичної діяльності (державна, муніципальна, партійна, груп тиску).

Феномен політичного лідерства передбачає першість особи у політичних структурах державної влади, політичних партіях і групах тиску. Він розкривається через особистісні риси політика, рівень його команди, тип політичного режиму і характеру політичної ситуації. В основі типологізації лідерства лежать такі критерії: джерело визнання (традиційне, легальне, харизматичне лідерство); місце у політичному режимі і стиль діяльності (авторитарне, демократичне); специфіка політичної діяльності (адміністративне, агітаторське, теоретичне). До типових рис політичного лідера відносяться: наявність професійної освіти й досвіду, інноваційність, ораторське мистецтво, висока комунікабельність, вміння сформувати команду.

Політична еліта в Україні на початку державного відродження складалася в основному з колишньої номенклатури і за змістом діяльності була ідеологічною, тобто здебільшого проповідувала необхідність реформ, а не займалася їх втіленням. Після других парламентських і президентських виборів прийшла технократична еліта, яка взяла курс на жорстку фінансову стабілізацію і конституційну реформу.

У суспільстві визріває нова підприємницька й адміністративна еліта, здатна по-сучасному мислити і діяти. Політичне лідерство в Україні ґрунтується в основному на вождизмі з націонал-романтичним і націонал-бюрократичним ухилом. Цей тип лідерства не передбачає глибоких професійних знань, а також опори на фахову команду однодумців і сучасну політичну партію. Сучасний тип лідера - професійного політика з реформістською орієнтацією починає формуватися в середовищі підприємницької й адміністративної еліти.

Список використаної літератури:

1. Алифанов С. Основные направления анализа лидеров // Вопросы психологии. — 1991. — № 3.
2. Ашин Г. К. Политическое лидерство: оптимальный стиль // Общественные науки и современность. — 1993. — № 2.

3. Бебик В. М. Еліта, елітарність, лідерство // Віче. — 1993. — № 7.
4. Блондель М. Политическое лидерство. — М., 1992.
5. Вовканич С. Еліта — найбільш конвертована валюта // Віче. — 1997. — №5.
6. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство. — Львів, 1995.